

Fókuszban a közmondásferdítés: kutatási irányzatok, eredmények és kihívások

1. Bevezetés

A ferdített közmondásokra és az általuk betöltött pragmatikai és szociokulturális funkciókra először az amerikai parömiológus, Wolfgang Mieder hívta fel a tudományos világ figyelmét. Ő vezette be a német *Antisprichwort* (vö. Mieder 1983, 1985, 1989a, 1998)¹ és az angol *anti-proverb* (vö. Mieder–Tóthné Litovkina 1999; T. Litovkina–Mieder 2006) kifejezést is, amely általános megjelölése azoknak a szövegeknek, melyek a hagyományos közmondásokat innovatív módon átalakítják, vagy reagálnak rájuk² (Mieder 1983: VII–X).

Mieder szerint a ferdített közmondás, más néven az *antiproverbium*,³ nem új műfaj, nem a média és az internet korában született (Mieder 2007: 17). Ugyanis amióta léteznek közmondások, azóta az adott nyelv-, illetve kultúrközösség tagjai szándékosan ferdítik, módosítják ezeket, ily módon igazítva őket a pillanatnyi beszédhelyzethez, szövegkörnyezethez, valamint az adott társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális kontextushoz. A változtatás célja lehet tehát az aktuális mondanivaló közlése, az eredeti közmondás igazságtartalmának a megkérdőjelezése, vagy éppen a nyelvi játék és a szórakozás. Nem meglepő így, hogy ez a kreatív folyamat számos esetben meglehetősen szellemes, humoros szövegeket eredményez.

A hagyományos közmondásokhoz hasonlóan a ferdítéseik is a legváltozatosabb szövegkörnyezetben jelennek meg: magánlevelekben és filozófiai folyóiratokban, nyilvános előadásokban és prédikációkban, dalokban és sci-fikben, képregényekben és karikatúrákban (lásd Mieder 1989a, 2007, 2014, 2017). Nagy számban találjuk őket az interneten is (lásd Vargha 2005; Hrisztova-Gotthardt 2006, 2007a, 2007b, 2011), reklámszlogenekben (lásd Forgács 1997; Mieder 1989a, 2007), könyvek és cikkek címében, magazinok és újságok hasábjain. Gyakran idézik őket viccgyűjtemények, aforizmák, köszöntők, aranyköpések, maximák, szellemeskedések, epigrammák és graffitik. Nincs olyan területe az életnek, ahol antiproverbiumok ne fordulnának elő.

A ferdített közmondások gyors és széles körű elterjedésének köszönhetően egyre többen figyeltek fel e jelenségre, így fokozatosan fejlődött a műfaj kutatása is. Számos kutató vizsgálta a különböző nyelvek antiproverbiumait nyelvészeti, folklorisztikai és egyéb szempontok alapján. Ennek apropóján tanulmányunk első részében röviden összefoglaljuk az eddigi kutatási eredményeket, különös tekintettel a *Nemzetközi Folklorlingvisztikai Kutatócsoport*⁴ által végzett kutatásokra. Ezt követően kiemelünk két új kutatási területet, amely jövőbeli vizsgálatok tárgyát képezheti. Ide tartozik egyrészt az antiproverbiumok létrejöttét elősegítő nyelvi és kulturális kontextus és ennek változása, másrészt a ferdített közmondások vizuális ábrázolása. A tanulmány utolsó részében kitérünk egy terminológiai jellegű kérdésre, amely még nyitva áll a parömiológusok előtt, mégpedig: az általunk használt *antiproverbium* terminus mellett, illetve helyett létezik-e, vagy esetleg létrehozható-e egy másik elnevezés, amely még jobban tükrözi és szintetizálja a ferdített közmondásokra jellemző sajátosságokat és funkciókat?

¹ Ami az első előfordulást illeti, valójában először 1977-ben jelent meg az *Antisprichwort* fogalom és kifejezés, Lutz Röhrich és Mieder közös kötetében (Röhrich–Mieder 1977), az *Antiheld* ('antihős'), *Antimärchen* ('antitündermese') stb. fogalmak analógiájára (Mieder 2007: 18).

² Az idegen nyelvű idézeteket a szerzők fordították le magyar nyelvre.

³ Magyar nyelven elsőként Vargha Katalin és T. Litovkina Anna használták az *antiproverbium* kifejezést (Vargha 2004; T. Litovkina–Vargha 2004).

⁴ A Nemzetközi Folklorlingvisztikai Kutatócsoport 2006-ban alakult meg Budapesten, azzal a céllal, hogy nyelvészeti és folklorisztikai szempontból is vizsgáljon egyes kisepikai prózaműfajokat, elsősorban a közmondásokat, antiproverbiumokat és vicceket. E cikk szerzői egyben a Kutatócsoport alapító tagjai is.

2. Kutatási irányzatok és eredmények

2.1. Parömiográfiai eredmények

Az elmúlt néhány évtizedben egyre népszerűbbé vált az antiproverbiumok gyűjtése és lexikográfiai irányelvek szerinti rendszerezése. Az első német nyelvű antiproverbium-gyűjtemény (Mieder 1983) immár majdnem negyven éve jelent meg. Az angol nyelvű ferdített közmondásokat tartalmazó első kötet pedig 21 évvel ezelőtt látott napvilágot (Mieder–Tóthné Litovkina 1999). A 21. század eleje óta fokozatosan nő az antiproverbiumok iránti lexikográfiai érdeklődés. 2001-ben jelent meg az első gyűjtemény orosz nyelvű szövegekből (Walter–Mokienko 2001). 2004-ben látott napvilágot egy Philippe Mignaval által szerkesztett kötet, amelyben számos elferdített francia proverbium található. 2005-ben összesen négy antiproverbium-gyűjtemény jelent meg: két magyar nyelvű (T. Litovkina–Vargha 2005a; 2005b), egy orosz nyelvű (Walter–Mokienko 2005) és egy német nyelvű (Gossler 2005). 2006-ban következett még egy orosz (Walter–Mokienko 2006) és egy angol nyelvű (T. Litovkina–Mieder 2006) ferdített közmondásokat tartalmazó kötet. 2009-ben publikálták a legújabb orosz antiproverbium-gyűjteményt (Reznikov 2009) és egy franciát is (Cucuer 2009), 2014-ben és 2017-ben pedig két további német nyelvű kötetet (Mieder 2014, 2017).

2.2. Parömiológiai kutatások és eredmények

A közmondásferdítés tudományos vizsgálata iránti érdeklődésről tanúskodik az *Acta Ethnographica Hungarica* 2007-ben, T. Litovkina Anna és Carl Lindahl szerkesztésében megjelent különszáma is, amelynek címe *Anti-Proverbs in Contemporary Societies* [Antiproverbiumok a jelenkori társadalomban]. E számban összesen 12, az antiproverbiumokat vizsgáló tanulmány olvasható, valamint 12, közmondásferdítéssel foglalkozó művekről szóló recenzió.

Ezen túl az utóbbi két évtizedben többféle tematikus kutatás is folyt. Egyrészt T. Litovkina Anna és Boronkai Dóra szociolingvisztikai felméréseket végzett az USA-ban és Magyarországon (lásd Boronkai–T. Litovkina 2007, 2009, 2010; T. Litovkina–Boronkai 2009, 2011; T. Litovkina et al. 2012). A kutatók azt tűzték ki célul, hogy szociolingvisztikai (kérdőívek) és statisztikai (korrelációs együttható számítási) módszerek segítségével megállapítsák, hogy milyen mértékben befolyásolja az életkor, a nem és a képzettség az antiproverbiumok humorának értékelését. Ezt a kutatási irányt követve és hasonló módszereket alkalmazva, Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina, Aleksa Varga Melita és T. Litovkina Anna elemezte a ferdített közmondások humorának fogadtatását német nyelvterületen, nevezetesen Ausztriában, Németországban és Svájcban (Aleksa et al. 2009, 2010; Hrisztova-Gotthardt et al. 2009a).

Másrészt a *Nemzetközi Folklórlingvisztikai Kutatócsoport* négy alapító tagja, T. Litovkina Anna, Vargha Katalin, Barta Péter és Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina 2006 óta angol, francia, magyar, német és orosz nyelvű anyag alapján vizsgálja a közmondásferdítést, elsősorban nyelvészeti szempontból. A kutatócsoport számos közös tanulmányban közölte kutatási eredményeit (pl. Barta et al. 2008, 2009a, 2009b; Hrisztova-Gotthardt et al. 2007, 2008, 2009b; T. Litovkina et al. 2007, 2008, 2013; Vargha et al. 2007; stb.).

A folklórlingvisztikai kvartett legújabb műve *A közmondásferdítések ma. Öt nyelv antiproverbiumainak nyelvészeti vizsgálata* című kötet, amely 2018-ben jelent meg a Tinta Kiadó gondozásában (Hrisztova-Gotthardt et al. 2018a). A kötet összegzi a kutatócsoport eddigi kutatási eredményeit. Az első részben a szerzők a ferdített közmondások formai változatainak tipológiáját prezentálják, és összehasonlítják a különböző nyelvekben alkalmazott ferdítési megoldásokat. Hrisztova-Gotthardt, T. Litovkina, Barta és Vargha az antiproverbiumok létrehozása során alkalmazott három fő ferdítési módot veszik górcső alá, nevezetesen a bővítést, a szűkítést és a cserét:

Magyar nyelvű példák

Bővítés: *A rest kétszer fárad, a szorgalmas háromszor.*⁵ {*A rest kétszer fárad*}

Szűkítés: *Amit ma megehetsz, ne halaszd holnapra.*⁶ {*Amit ma megehetsz, ne halaszd holnapra.*}

Csere: *Jobb ma egy veréb, mint holnap egy véreb.*⁷ {*Jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök*}

Ezt követően a szerzők rátérnek az igen gyakran előforduló közmondás-összevonásra (vegyülésre):

*Ha megdobnak kővel, betörök a fejed.*⁸ {*Ha megdobnak kővel, dobd vissza kenyérrel; Mondj igazat, betörök a fejed*}

A könyv második részében az antiproverbiumokban megjelenő nyelvi humor kerül a vizsgálat fókuszába. A szerzők először az antiproverbiumokban megfigyelhető szójátékok széles palettáját mutatják be: a paronomáziát, poliszémiát, homonímiát, homofóniát, valamint a szójáték egyéb, ritkábban előforduló típusait, mint az idegen nyelvekkel való játékot, a tulajdonneveket érintő szójátékot, a szóhatár megváltoztatását és a dupla szójátékot:

Paronomázia: *Nyugalom, a hosszú élet ritka.*⁹ {*Nyugalom a hosszú élet titka*}

Poliszémia és homonímia: *Nyugtával dicséred az adóellenőrt.*¹⁰ {*Nyugtával dicséred a napot*}

Idegen nyelvekkel való játék: *Az ígéret szép szó, de a Landwirtschaftsausstellung még szebb!*¹¹ {*Az ígéret szép szó, ha megtartják, úgy jó*}

Ezután szemügyre veszik a nyelvi humor egyéb eszközeit is, amelyek alkalmazása újabb és újabb (vicces) antiproverbiumok születéséhez vezet, nevezetesen a hang- és szóismétlést, a rímet, a metaforát, a helyesírási és nyelvtani vétséget, a szófajváltást, a hangutánzást, a halandzsát és az abszurd szillogizmusokat:

Szóismétlés: *Amelyik kutya ugat, nem ugat hiába.*¹² {*Amelyik kutya ugat, nem harap; A kutya nem ugat hiába*}

Szófajváltás: *Halak versenyeznek, hogy melyikük ér előbb célba. A lepényhal ér be elsőnek. A reményhal meg utoljára.*¹³ {*A remény hal meg utoljára*}

Abszurd szillogizmus: *A tudás hatalom, a hatalom pénz, a pénz nem boldogít. Akkor minek tanulni?*¹⁴ {*A tudás hatalom; A pénz nem boldogít*}

3. Új kutatási területek

Amikor az antiproverbiumok tudományos vizsgálatáról van szó, nem mellőzhetjük Wolfgang Mieder iránymutatását, amely szerint:

⁵ Kifacsart 1999: 69

⁶ Hernádi 1985: 232.

⁷ Varga Domokos 2001 (szóbeli közlés)

⁸ Tóthné Litovkina 1995: 734.

⁹ Megreformált 2003: 38.

¹⁰ Kifacsart 2000: 112.

¹¹ Megreformált.

¹² Timár 1985: 132.

¹³ Vicckirály.

¹⁴ Orsós Gábor 2004 (személyes közlés).

[...] hiba lenne az antiproverbiumok jelenségét pusztán nyelvészeti vagy frazeológiai kérdésre szűkíteni. Tagadhatatlan a folklórelem ebben a műfajban, és ezt az elemet is meg kell vizsgálni. Nem elég antiproverbiumok százeit azonosítani és gyűjteményekbe rendezni az eredeti közmondások szerint, melyeket követ a ferdített szöveg, avagy tematikusan elrendezni az antiproverbiumok témája vagy jelentése alapján. A kutatóknak szóbeli és írásbeli szövegek részeként kell értelmezniük az antiproverbiumok használatát és szerepét, és el kell gondolkozniuk rajta, hogy a használók miért választják előszeretettel a kifejezés eme módját. (Mieder 2007: 18).

Ebből a felvetésből kirajzolódhat néhány új lehetséges kutatási irány, amelyek közül kettőt fogunk röviden bemutatni a tanulmányunk most következő részében.

3.1. Ferdített közmondások: a kulturális és társadalmi kontextus változásainak nyelvi tükröképei

Számos antiproverbium esetén az új nyelvi megoldás nem illeszkedik kontextusba, az eredeti szöveg (közmondás) eltorzítása valójában csupán a szójátékot szolgálja, az egyetlen célja a humoros hatás elérése, pl.:

*Többet ésszel, mint penésszel.*¹⁵ {*Többet ésszel, mint erővel*}
*Mindenki a maga szerencséjének a pogácsa.*¹⁶ {*Mindenki a maga szerencséjének a pogácsa*}
*Ajándék csónak ne nézd a lapát.*¹⁷ {*Ajándék lónak ne nézd a fogát*}

Mindemellett meglehetősen sok olyan szöveg is található, amely túllép az egyszerű humoros (szó)játék szintjén, és érdemben hozzászól a társadalom fontos kérdéseihez. Tudniillik az eredeti közmondások az adott nyelvközösség „kulturális tudásának és emlékezetének a prototípusos megtestesülései”, bennük nyilvánul meg „szemléltető és tanulságos formában” a közösség hosszú évtizedeken és évszázadokon keresztül felhalmozott „kollektív tudása” (Földes 2005: 323–324). Ebben a kontextusban *kollektív tudás* alatt azokat a világról, az emberekről, tárgyokról és eseményekről szerzett tapasztalatokat és megformált véleményeket és ítéleteket értjük, amelyeket a közösség tagjai a közmondások segítségével nyelvi formába öntenek. Ez a kollektív tudás azonban nem marad változatlan. Az új tapasztalatok és élmények megváltoztatják a közösség világnézetét, így a közmondásoknak is követniük kell ezen változásokat. Az idő múltával a hagyományos közmondások valóban idomulnak az egyes korok nyelvhasználatához, mentalitásához, világképéhez. E *modernizálási folyamat* eredményeképpen születnek az antiproverbiumok, amelyek az új, aktualizált nézeteket, ítéleteket, normákat és értékeket öntik szavakba (vö. Földes–Hrisztova–Gotthardt 2016: 96). Sokszor a ferdítő, ha úgy érzi, hogy az eredeti megfogalmazás elavult, megváltoztatja azáltal, hogy (1) korrigálja, (2) pontosítja, illetve (3) kicsúfolja, nevetségessé teszi a hagyományos közmondás üzenetét (vö. Földes–Hrisztova–Gotthardt 2016: 104):

- (1) *A pénz nem boldogít.* → *A pénz boldogít.*¹⁸
- (2) *Új seprű jól seper.* → *Tény, hogy új seprű jól seper, de a régi tudja, hol a szemét.*¹⁹
- (3) *Ki korán kel, aranyat lel.* → *Ki korán kel, egész nap álmos marad.*²⁰

Az így létrejött ferdítések által tárgyalt témák igen változatosak: szexualitás, nők, foglalkozások és szakmák, pénz, szerelem, házasság, válás, barátság, oktatás és tanulás, alkohol és

¹⁵ Tóthné Pölös Márta 2004 (személyes közlés)

¹⁶ Berencsi 1996: 10.

¹⁷ Lba.

¹⁸ Ludas Matyi, 1987. ápr. 29. 5.

¹⁹ Ökörségek 2002.

²⁰ <https://www.facebook.com/magyartej/posts/651509594871270>

kábítószerek, szülők és gyerekek, adók, Isten és vallás, telefon, autó és számítógép. Mieder szavaival élve: „Ahogyan a közmondások véleményt mondanak a hétköznapi élet minden helyzetéről, eseményről, az antiproverbiumok is reagálnak mindenre a környezetünkben, mégpedig elidegenítő és megbotránkoztató nyelvi stratégiákkal” (Mieder 1989b: 244):

Szerelem: *A szerelem sötét verem. Ergo: aki másnak vermet ás, az szerelmes.*²¹ {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}

Házasság és család: *Családba nem üt a mennykő.*²² {Csalánba nem üt a mennykő}; *Nézd meg a nevelőanyját, vedd el az élettársa második házasságából származó lányát.*²³ {Nézd meg az anyját, vedd el a lányát}

Tanulás és iskola: *Ki korán kel, iskolát lel.*²⁴ {Ki korán kel, aranyat lel}; *Az ismétlővizsga a tudás kurva anyja.*²⁵ {Ismétlés a tudás anyja}

Pénz: *Madarat tolláról, embert hitelkártyájáról.*²⁶ {Madarat tolláról, embert barátjáról}; *A pénznek nincs szaga, csak a pénztelenségnek.*²⁷ {A pénznek nincs szaga}

Számítástechnika és internet: *A szomszéd gépe mindig gyorsabb.*²⁸ {A szomszéd kertje mindig zöldebb}; *Sok könyvtár közt elvész a fájl.*²⁹ {Sok baba közt elvész a gyerek}.

A fentiek alapján elmondható, hogy kultúrtudományi, szemiotikai és néprajzi szempontból tanulságos lenne mélyebben elemezni a különböző nyelvek antiproverbiumai által bemutatott alapvető nézeteket, hiedelmeket, véleményeket, magatartásokat. Így nyomon követhetők és rekonstruálhatók lennének az egyes nyelvközösségek világnézetében, kollektív tudásában és emlékezetében, valamint humorérzékében végbement változások.

3.2. A ferdített közmondások vizuális ábrázolásai

Ahogy a fentiekben megemlítettük, a közmondások elferdítése nem új, és nem is ismeretlen jelenség. Az utóbbi néhány évtizedben azonban olyan elterjedté vált a ferdítésük és parodizálásuk, hogy egyes szövegekkel gyakrabban találkozunk torzított, mint eredeti formában. Ebben nagy szerepet játszik a tömegmédiá és az internet is. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, hogy a harmadik évezred elején a tömegkommunikációs eszközök, köztük az internet hatására, az elferdített közmondásszövegeket egyre gyakrabban vizuális elem is kíséri. Ez lehet kép, fénykép, karikatúra vagy akár mémsablon. Ugyanis a vizualizáció segíti a (tájékoztató vagy szórakoztató) információt, hogy hatékonyabban célba érjen. Ilyen értelemben az elferdített közmondásszöveg és a vizuális elem összjátékának a vizsgálata szintén képezheti leendő nyelvészeti és/vagy folklorisztikai, illetve szemiotikai kutatások tárgyát. Kutatócsoportunk mindeddig elsősorban az antiproverbium-szövegek összehasonlító vizsgálatával foglalkozott, különböző szempontokat kiemelve (variálás módjai, szójáték, nyelvi humor, tematika). A ferdített közmondások vizuális formáival azonban mindeddig nem foglalkoztunk jelentős mértékben, habár ezek vizsgálata több szempontból is indokolt.³⁰

²¹ Szilágyi 1990: 172. [1973]

²² Ehreth Ákos 2004; Gunyics Dóra 2004; Harangozó Anita 2004; Mikola Zsanett 2004 (szóbeli közlés).

²³ Frankó 2001.

²⁴ Hajdú 1999: 21.

²⁵ Kifacsart 1999: 19.

²⁶ Kifacsart 1999: 79.

²⁷ Mai Magazin, 1987. január: 14

²⁸ Frankó 2001; Móka 2001: #2889.

²⁹ Frankó 2001; Móka 2001: #2889.

³⁰ Az egyetlen előremutató kivételt e téren egy, Hrisztova-Gotthardt, T. Litovkina, Vargha, Aleksa Varga és Keglevic által végzett kutatás képezi, amely az *Aki másnak vermet ás, maga esik bele* hagyományos közmondás mintájára létrejött antiproverbiumok vizuális reprezentációját, valamint a(z) elferdített) szöveg és a hozzá társított kép interakcióját vizsgálja (lásd Hrisztova-Gotthardt et al. 2018b).

Egyfelől az elferdített közmondás + kép és a közmondásra való hivatkozás + kép megoldás használata immár a 20. század második felétől gyakran megfigyelhető hirdetésekben, címlapokon vagy más, „hivatalos” forrásokban (vö. Mieder 1989a, 1990; Baran 2013). Másfelől megfigyelhető, hogy az információs technológiák fejlődése (web 2.0, képszerkesztő programok széles körű hozzáférhetősége és elterjedése stb.) jelentősen megváltoztatta a (digitális) humor megjelenési formáit azáltal, hogy egyre nagyobb szerepet tulajdonít a különféle vizuális elemeknek (Baran 2012). Ebben az értelemben a vizuális antiproverbiumok a modern internetes humor egyik formájának tekinthetők, hiszen a humoros hatás kiváltásához képeket is alkalmaznak.

A „vizuális antiproverbiumokra” irányuló kutatás – többek között – a következő kérdésekre keresheti a választ:

- Milyen módon vizualizálják a ferdített közmondásokat?
- Hogyan kapcsolódik egymáshoz a vizuális elem és a szöveg? A korábban ismert szövegeket „korszerűsítik” a digitális képpé formálással vagy ezek teljesen új kép–szöveg együttesek?
- Hogyan illeszkednek ezek a digitális humor népszerű formáitumaihoz (pl. demotivátorok, image macrók stb.)?
- Hogyan befolyásolja vagy erősíti egymást a szöveg és a kép? Hogyan strukturálhatja a szöveget a kép?

(vö. Hrisztova-Gotthardt et al. 2018b: 268)

A kép és a szöveg összjátékának lehetséges típusai a következő négy fő kategóriába sorolhatók (vö. Hrisztova-Gotthardt et al. 2018b: 269):³¹

		kép	
		nem vicces	vicces
szöveg	nem vicces	nem vicces szöveg / nem vicces kép	nem vicces szöveg / vicces kép
	vicces	vicces szöveg / nem vicces kép	vicces szöveg / vicces kép

1. ábra: A vizuális antiproverbiumok kategóriái a szöveg–kép összefüggés keresztmetszetében

A fentiek alapján behatárolható, hogy egy adott nyelv beszélői leginkább milyen módon vizualizálják a ferdített közmondásokat a humoros kontextus, illetve szituáció megteremtésének céljából. Az alábbiakban magyar példákat hozunk az egyes kategóriákra.

- Nem vicces szöveg és nem vicces kép párosítása:

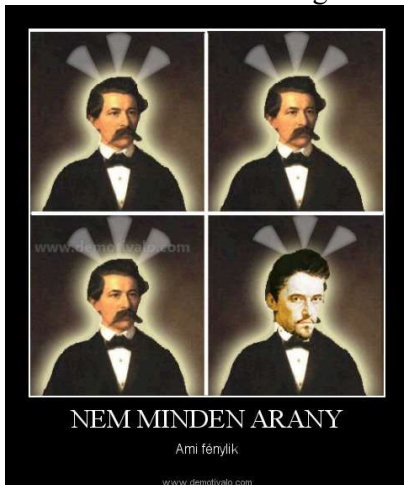
Erre a típusra nem találtunk olyan példát, amelyben antiproverbium szerepelt volna. Íme egy példa, amelyben eredeti közmondáshoz társul kép:

³¹ A kategóriák kialakításához a kiindulópontot Dynel korábbi kutatása jelentette, ahol egy bizonyos típusba tartozó mémeket a kép–szöveg kapcsolat és a kép önmagában humoros/nem humoros volta szerint rendszerezte (Dynel 2016: 685).

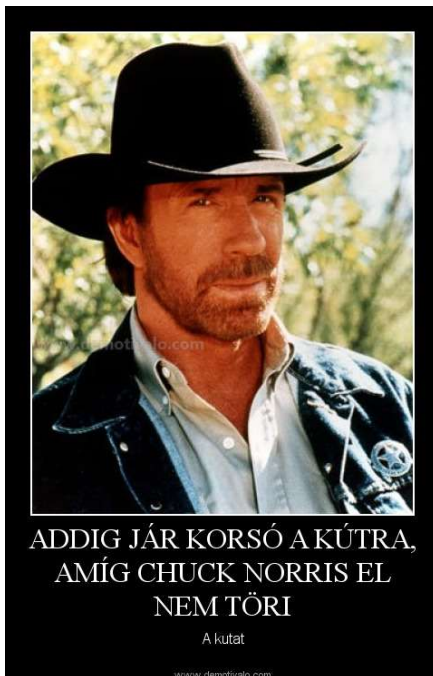
Leadható a Gimnázium portáján és a családsegítő szolgálatnál dec. 17-ig
 1. kép: *A tisztaság fél egészség*. Forrás: <http://www.tlgimi.hu/node/148> (2019. 12. 31.)

- Nem vicces szöveg és vicces kép párosítása:

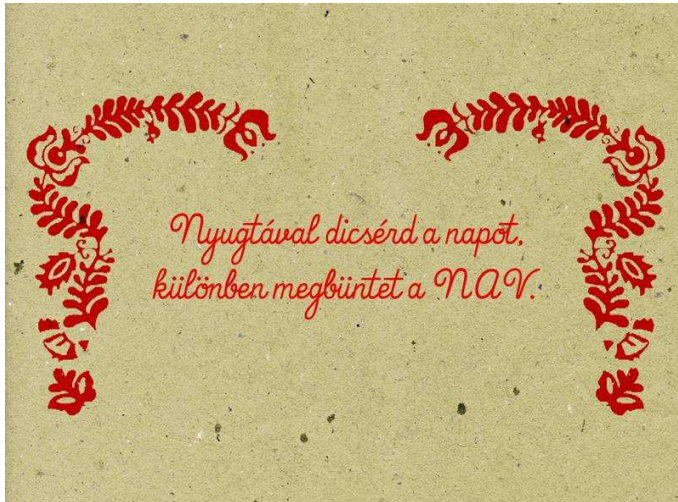

2. kép: *Nem minden Arany, ami fénylik* {*Nem minden arany, ami fénylik*}. Forrás: demotivalo.com (2017. 03. 30.)

- Vicces szöveg és nem vicces kép párosítása:

3. kép: *Addig jár korszó a kútra, amíg Chuch Norris el nem töri. A kutat. {Addig jár a korszó a kútra, amíg el nem törik}.* Forrás: demotivalo.com (2017. 03. 30.)

4. kép: *Nyugtával dicséred a napot, különben megbüntet a NAV {Nyugtával dicséred a napot}.* Forrás: <http://www.igenelet.hu/cikkek/reggeli-kave-melle-sirva-vigadosra-aktualizalt-kozmondasok> (2019. 12. 31.)

- Vicces szöveg és vicces kép párosítása:

5. kép: *A szerelem nem vak, hanem teljesen hülye {A szerelem vak}.* Forrás: <https://www.facebook.com/125124660906376/photos/a.239159309502910/490556104363228/?type=3&theater> (2019. 12. 31.)

Ezen belül a humoros szöveghez kapcsolódhat egy ahhoz hangulatban illő mémsablon, amely a humoros hatást erősítheti:

6. kép: *Aki másnak vermet ás, az dögölgjön meg!* {Aki másnak vermet ás, maga esik bele}. Forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/35536284538992584/?lp=true> (2019. 12. 31.)

7. kép: *Ki korán kel... az fekdjön vissza* {Ki korán kel, aranyat lel}. Forrás: <https://memegenerator.net/instance/54989473/grumpy-cat-ki-korn-kel-fekdjn-vissza> (2019. 08. 30.)

Ugyanakkor a mémek esetében sokszor nem egyértelműen vicces a szövegeket kísérő kép, inkább a szöveg és kép együttesen kelt humoros hatást, amelyet az adott mémsablon és az ahhoz kapcsolódó háttértörténet ismerete is erősíthet.

Más esetekben az antiproverbiumhoz társított kép egy aktuális közéleti eseményhez kapcsolódó utalásokat sűrít egy humoros ábrázolásba:

8. kép: *Mindenhol jó, de a legjobb máshol. Olimpia 2024 {Mindenhol jó, de (a) legjobb otthon}*. Forrás: <https://www.facebook.com/justanotherwordpresspage/photos/a.107067403292.95234.14792493292/10155014258823293/?type=3&theater> (2019. 12. 31.)

Utolsó példánkban pedig a szöveg és a „kép” együttesen vicces, külön-külön nem:

9. kép: *1001 szó. Egy kép néha többet mond 1000 szónál. {Egy kép néha többet mond 1000 szónál}*. Forrás: demotivalo.com (2017. 03. 30.)

A jelen tanulmány keretein belül sajnos nincs módunk a bemutatott példák részletes elemzésére, de talán ennyiből is látható, hogy a „vizuális antiproverbiumok” témaköre a jövőben is figyelmet érdemel.

4. Egy nyitott, tisztázandó terminológiai kérdés

A közmondásferdítés jelenségére immár többen felfigyeltek és különféle elnevezésekkel illették ezeket az így keletkező innovatív szövegeket. A magyarban többek között a közmondás-paródia (Dömötör 1989), elferdített közmondás (Szathmári 1996), ferdített közmondás (Barta 2003), kvázi-közmondás (Lendvai 2001), közmondáspersziflázs (Forgács 1997), közmondás tréfás ferdítése (Hrisztova-Gotthardt et al. 2007) kifejezéseket használták a kutatók az *antiproverbium* elnevezés meghonosodása előtt.

Angolul is több terminust használnak: *alterations, anti-proverbs, deliberate proverb innovations, fractured proverbs, mutations, parodies, transformations, variations, wisecracks*. A németben következőképpen nevezik az antiproverbiumokat: *Antisprichwörter, modifizierte Sprichwörter, sprichwörtliche Verfremdungen, Sprichwortparodien, verballhornte Parömien, verdrehte Weisheiten*.

A műfaj francia elnevezései nem kevésbé változatosak: *anti(-)proverbe, faux proverbe, parodie de proverbe, perverbe, proverbe déformé, proverbe dérivé, proverbe détourné, proverbe modifié, proverbe parodié, proverbe perverti, proverbe tordu, pseudo-proverbe*.

Az orosz nyelvben is több elnevezést találhatunk az utóbbi években, pl. *антимословица, трансформа, пословичная „переделка”*.

A felsorolásból világosan látható, hogy több nyelvben is használják az *anti* előtagot. Ez egyes elferdített közmondások esetében teljesen legitim, ugyanis számos *antiproverbium*:

- antonimák használatával kérdőjelezi meg a hagyományos közmondás igazságát, pl. *A rosszból is megárt a sok*³² {*A jóból is megárt a sok*}, ezzel a közmondást átfordítja az ellentétébe, vagy
- a szó szoros értelmében megkérdőjelezi az eredeti szöveg igazságát, pl. *Betyárból a legjobb pandúr*?³³ {*Betyárból lesz a legjobb pandúr*}.

Az antiproverbiumok többsége azonban csak részben vonja kétségbe a közmondás bölcsességét – olyan helyzetre vagy gondolatra vonatkoztatja, amelyre nem áll a hagyományos megfogalmazás, pl.: *Nemcsak kettőn áll a vásár. Áru is kell hozzá*.³⁴ {*Kettőn áll a vásár*}. Máskor pedig – ahogy arra már utaltunk is – a közmondást átalakító személy egyáltalán nem foglalkozik a közmondás (eredeti) jelentésével, csak nyelvi játék alapanyagaként használja a hagyományos szöveget.

Ez (ismét) felveti azt a kérdést, hogy valóban az *antiproverbium* terminus a legmegfelelőbb-e a műfaj megnevezésére. A Wolfgang Mieder által bevezetett elnevezést ugyan világszerte számos közmondáskutató elfogadta, azonban említésre méltó azon kutatók véleménye is, akik kifejtették, hogy nem minden antiproverbium áll szemben a proverbiummal, és javasolták az *anti-* ('ellen') előtag elkerülését, például a *para-* ('mellett') előtag használatával. Ezzel kapcsolatban megemlítendő Francesca Cocco érvelése (Cocco 2015: 44–50), aki olaszul a *paraproverbio* terminust javasolja Fernando García Romero spanyol *paraproverbio* kifejezése alapján. Damien Villers francia kutató pedig csak az eredeti közléssel ellentétes értelmű paródiát nevezi antiproverbiumnak (Villers 2014: 421). Aderemi Raji-Oyelade nigériai parömiológus azt a nézetet képviseli, hogy az újonnan született, az eredeti közmondásra erősen emlékeztető mondások az eredeti szövegek utánezatai és nem (mindig) ellentétjei. Emiatt Raji-Oyelade a *post proverbials* ('utó-közmondások') terminust javasolja e szövegek megjelölésére (Raji-Oyelade 2012: 21). Alexander Kozintsev szintén kritikusan vizsgálta az antiproverbium elnevezést és annak definícióját, a fogalom parttalanul széles értelemben való használatát bírálva az orosz kutatásban (Kozintsev 2014).

Mindezen írások, melyek az *antiproverbium* elnevezést vagy magát a fogalmat is kritikusan szemlélik, arra is rávilágítanak, hogy a témát az utóbbi évtizedben élénk tudományos diskurzus kíséri. Mindeddig viszont – legalábbis ami a magyar nyelvet illeti – nem született olyan megoldás, illetve javaslat a műfaj elnevezésével kapcsolatban, amelyet a parömiológusok többsége elfogadna. Emiatt a kutatócsoportunk arra vállalkozott, hogy néhány opcionális terminust ajánljon a szakmai közönség figyelmébe, amelyeket a szakemberek véleményezhetnek, illetve további javaslatokkal kiegészíthetnek:

ferdített közmondás

³² Hernádi 1985: 328.

³³ Tolna Megyei Népművelési és Kulturális Hivatal, 1989. nov. 2. 6.

³⁴ Ludas Matyi, 1987. dec. 16. 10.

- a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon* ezt az elnevezést fogja használni; mi a tanulmányunkban felváltva használtuk az *antiproverbiummal*
- a ferdítés termékét jelöli, a *közmondásferdítés* a ferdítés aktusát
- *elferdített közmondás* talán azért kevésbé szerencsés, mert a perfektiváló igekötő arra utal, mintha befejezettségig lehetne vinni a ferdítést

módosított közmondás

közmondás-módosítás / közmondás-módosulás

közmondás-modifikáció

aktualizált / modernizált / újszerűsített / korszerűsített közmondás

közmondás-újszerűsítés

5. Zárzó

Zárásul megállapítható, hogy a világszerte naponta létrejövő antiproverbiumok egyértelműen bizonyítják, hogy „a közmondást továbbra is hatékony kommunikációs eszközként használják a modern társadalomban” (Mieder 1989b: 223). Nyelvészként és folkloristaként egyetértünk Walter és Mokienko megállapításával (2005: 4), miszerint a modern parömiológus és parömiográfus ne csak a hagyományos és modern közmondásokat gyűjtse és adja ki, hanem paródiákat is, valamint tárja fel szerepüket, értelmezze őket a modern világban és ez utóbbi kommunikációs folyamataiban.

Források

Berencsi Erika 1996: *Abszurd humor – nyelvi humor*. Szakdolgozat. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem. <http://mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/nyelvtud/abszurd/abszurd.htm> (2019. 12. 31.)

Hajdú Zoltán 1999: *Két iskola diákszókincsének vizsgálata*. Szakdolgozat. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem. http://mnytud.arts.klte.hu/szleng/szakdolg/hajdu_z.doc (2019. 12. 31.)

Hernádi Miklós 1985: *Közhelyszótár*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó, második, bővített kiadás.

Szilágyi Domokos 1990: *Élnem adjatok. Vers, próza, esszé (1956–1976)*. Bukarest: Kriterion.

Timár György 1985: *Válogatott agyrémeim*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó.

Tóthné Litovkina Anna 1995: A gyerekek közmondásokban való jártassága és a közmondások szerepe az általános iskolai tankönyvekben. In T. Bereczki Ibolya (szerk.): *Gyermekvilág a régi magyar falun. Az 1993. október 15–16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadása*. Szolnok: k.n., 2. kötet, 717–743.

Internetes források

Frankó = <http://index.hu/franko/kozmondas> (2019. 12. 31.)

Kifacsart = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9001381&uq=123> (2019. 12. 31.)

Lba = <http://www.lba.hu/egysorosak/egyeb.php> (2019. 12. 31.)

Megreformált = <http://forum.index.hu/forum.cgi?a=t&t=9073031&uq=60> (2019. 12. 31.)

Móka = <http://www.hix.com/arch/?page=issues&ujsag=MOKA> (2019. 12. 31.)

Ökörsegek = <http://members.tripod.com/~kszucs/vicc/aforizma.htm> (2017. 08. 30.)

Vicckirály = http://www.vicckiraly.hu/index.php?parent=4&categ=38&c_page=25 (2019. 12. 31.)

Irodalom

Aleksa, Melita – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina - T. Litovkina, Anna 2009: The reception of anti-proverbs in the German language area. In Soares, Rui J. B. – Lauhakangas, Outi (eds.): 2

Colóquio Interdisciplinar sobre Provérbios – Actas – 2nd Interdisciplinary Colloquium on Proverbs – Proceedings. Tavira: IAP. 83–98.

Aleksa Melita – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna 2010: Befolyásolható-e a humorérzékünk? Német antiproverbiumok fogadtatásának értékelése. In T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hidasi Judit (szerk.): *A humor dimenziói. A II. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó – BGF Külkereskedelmi Kar. 104–110.

Baran, Anneli 2012: Visual humour on the internet. In Laineste, Liisi – Brzozowska, Dorota – Chłopicki, Władysław (eds.): *Estonia and Poland. Creativity and tradition in cultural communication.* Vol. 1. Jokes and Their Relations. Tartu: ELM Scholarly Press. 171–186.

Baran, Anneli 2013: On the role of visualisation in understanding phraseologisms on the example of commercials. *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, 53: 47–72.

<http://folklore.ee/folklore/vol53/baran.pdf> (2019. 12. 31.)

Barta Péter 2003: A közmondásvegyülések helye a francia ferdített közmondások között. (Előadás). *Szintagmatikus és asszociatív viszonyok a nyelvben tudományos konferencia.* (ELTE BT K Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, Budapest, 2006. október 27–28.)

Barta Péter – T. Litovkina Anna – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin 2008: Paronomázia az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 83–97.

Barta Péter – T. Litovkina Anna – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Vargha Katalin 2009a: Antiproverbium-tanulmányok III. Vegyülés a magyar, angol, német, francia és orosz antiproverbiumokban. *Modern Nyelvoktatás*, XV/1–2. 41–54.

Barta, Péter – T. Litovkina, Anna – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Vargha, Katalin 2009b: Polysémie, homonymie et homophonie dans les proverbes détournés – avec des exemples français, hongrois, anglais, allemands et russes. *Acta Ethnographica Hungarica*, 54/1. 63–75.

Boronkai, Dóra – T. Litovkina, Anna 2007. Appreciation of humor in Hungarian anti-proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica*, 52/1. 105–134.

Boronkai, Dóra – T. Litovkina, Anna 2009: Appreciation of humor in Anglo-American anti-proverbs. In Földes, Csaba (Hrsg.): *Phraseologie disziplinär und interdisziplinär.* Tübingen: Gunter Narr. 671–682.

Boronkai, Dóra – T. Litovkina, Anna 2010: Az amerikai antiproverbiumok humorértékelésének szociolingvisztikai vizsgálata. In T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hidasi Judit (szerk.): *A humor dimenziói. A II. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai.* Budapest: Tinta Könyvkiadó/BGF Külkereskedelmi Kar. 111–120.

Cocco, Francesca 2015: *La manipolazione creativa del proverbio negli usi comici e pubblicitari della lingua italiana.* Doktori értekezés. Cagliari: Università degli Studi di Cagliari.

Cucuer, Xavier 2009: *Vieux motard que jamais.* Paris: Tornade.

Dömötör Ákos 1989: *Közmondás-paródiák.* Magyar Nyelvőr, 113/1. 128.

Földes, Csaba 2005: Kulturgeschichte, Kulturwissenschaft und Phraseologie: Deutsch-ungarische Beziehungen. In Hausner, Isolde – Wiesinger, Peter (Hrsg.): *Deutsche Wortforschung als Kulturgeschichte. Beiträge des Internationalen Symposiums aus Anlass des 90-jährigen Bestandes der Wörterbuchkanzlei der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.* Wien, 25.–27. September 2003. Wien: Verl. der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 323–345.

Földes, Csaba – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina 2016: Kulturelles Wissen in Dynamik. Veränderungen im sprachlichen Weltbild Deutschsprachiger – am Beispiel moderner Sprichwortformen (wie Anti- bzw. Nach-Sprichwörter). *Zeitschrift für Mitteleuropäische Germanistik*, 6/2. 95–114.

Forgács Erzsébet 1997: Proverbiumok a reklám nyelvében. *Magyar Nyelv*, 93: 360–366.

- Gossler, Erika 2005: *Besser Arm dran als Bein ab. Anti-Sprichwörter und ihres gleichen*. Wien: Praesens.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina 2006: Bulgarische Antisprichwörter – Ergebnisse einer Internetrecherche. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 23: 191–210.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina 2007a: Antiproverbiumok: a nyelvi modernizáció része. Német antiproverbiumok a nyomtatott és az elektronikus médiában. In Heltai Pál (szerk.): *Nyelvi modernizáció. Szaknyelv, fordítás, terminológia. XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus*. Gödöllő, 2006. április 10–12. Pécs – Gödöllő. 518–523.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina 2007b: Modifizierte bulgarische Sprichwörter im Lichte der Pragmatik: Zu den Ergebnissen einer Internetrecherche. *Acta Ethnographica Hungarica*, 52/1. 219–234.
- [Hrisztova-Gotthardt] Христова-Готхард, Христалина 2011: Български антипословици в Интернет – мотиви и методи за тяхното модифициране. In Мокиенко, Валерий Михайлович – Савченко, Александр Викторович (ред.): *Фразеология и языковая динамика. Сборник научных трудов, посвященных 55-летию профессора Харри Вальтера, почетного доктора Санкт-Петербургского университета*. Greifswald – Санкт-Петербург. 273–280.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – Aleksa, Melita – T. Litovkina, Anna 2009a: Antiproverbiumok fogadtatása német nyelvű területen. In Lendvai Endre – Wolosz Robert (szerk.): *Translatologia Pannonica I*. Pécs: BTK. 239–245.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – Barta Péter – T. Litovkina Anna – Vargha Katalin 2007: A bővítés és a szűkítés mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás*, XIII/1. 3–21.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Vargha Katalin 2008: Poliszémia, homonímia és homofónia az antiproverbiumokban – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In Daczi Margit – T. Litovkina Anna – Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 98–108.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter 2009b: Paronomasie oder wie ein Sprichwort zum Antisprichwort wird. *Acta Ethnographica Hungarica*, 54/1. 77–94.
- Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Vargha Katalin 2018a: *A közmondásferdítések ma: Öt nyelv antiproverbiumainak nyelvészeti vizsgálata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Vargha Katalin – Aleksa Varga Melita – Keglević Ana 2018b: Aki másnak vermet ás... Egy bibliai közmondás elferdített változatai és vizuális ábrázolása az interneten. In Nemesi Attila László – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna – Barta Péter (szerk.): *Humorstílusok és -stratégiák*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 262–286.
- Kozintsev, Alexander 2014: Notes on Russian anti-proverbs. In Baran, Anneli – Laineste, Liisi – Voolaid, Piret (eds.): *Scala Naturae. Festschrift in honour of Arvo Krikmann*. Tartu: ELM Scholarly Press. 241–258.
- Lendvai Endre 2001: Nyelvi deviancia és szótárírás. In Andor József – Szűcs Tibor – Terts István (szerk.): *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. születésnapjára*. Pécs: Lingua Franca Csoport. 760–765.
- T. Litovkina, Anna – Boronkai Dóra 2009: „Ahány ház, annyi baj legyen” A magyar antiproverbiumok humorértékelésének szociolingvisztikai vizsgálata. In Gecső Tamás – Sárdi Csilla (szerk.): *A kommunikáció nyelvészeti aspektusai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 148–155.

- T. Litovkina, Anna – Boronkai Dóra 2011: Appreciation of humor in Anglo-American and Hungarian anti-proverbs. In Witalisz, Alicja (ed.): *Migration, narration, communication: Cultural exchanges in a globalised world*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 117–134.
- T. Litovkina, Anna – Lindahl, Carl (eds.) 2007: *Anti-proverbs in contemporary societies*. Budapest: Akadémiai Kiadó (Acta Ethnographica Hungarica 52/1).
- T. Litovkina, Anna – Mieder, Wolfgang 2006: *Old proverbs never die, they just diversify: A collection of anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont – Veszprém: The Pannonian University of Veszprém.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin 2004: „Addig jár a borsó a levesbe, míg fizeted a menzát”. Közmondás-paródiák a PTE IGYFK diákjai tollából. *Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar Tudományos Közleményei*. VII. kötet: 112–137.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin 2005a: „Éhes diák pakkal álmodik”. *Egyetemisták közmondás-elváltoztatásai*. Budapest: magánkiadás.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin 2005b: „Viccében él a nemzet”. *Magyar közmondás-paródiák*. Budapest: magánkiadás.
- T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter – Hrisztova-Gotthardt, Hrisztalina 2007: Most frequent types of alteration in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian anti-proverbs. *Acta Ethnographica Hungarica*, 52/1. 47–104.
- T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Barta, Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina 2008: Punning in Anglo-American, German, French, Russian and Hungarian anti-proverbs. *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, 25: 249–288.
- T. Litovkina, Anna – Vargha, Katalin – Boronkai, Dóra 2012: On two recent sociolinguistic surveys conducted in Hungary on anti-proverbs. In T. Litovkina, Anna – Medgyes, Péter – Sollosy, Judit – Brzozowska, Dorota (eds.): *Hungarian humour*. Cracow: Tertium Society for the Promotion of Language Studies. 317–340.
- T. Litovkina Anna – Vargha Katalin – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina 2013: Nyelvi humor a közmondásferdítésben magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. In: Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Zsuzsanna (szerk.): *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta Könyvkiadó – ELTE Bölcsészettudományi Kar – Magyar Szemiotikai Társaság. 243–268.
- Mieder, Wolfgang 1983: *Antisprichwörter*. Band I. 2. Auflage. Wiesbaden: Verlag für deutsche Sprache.
- Mieder, Wolfgang 1985: *Antisprichwörter*. Band II. Wiesbaden: Gesellschaft für deutsche Sprache.
- Mieder, Wolfgang 1989a: *Antisprichwörter*. Band III. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang 1989b: *American Proverbs: A Study of Texts and Contexts*. Bern: Peter Lang.
- Mieder, Wolfgang 1990: A picture is worth a thousand words: From advertising slogan to American proverb. *Southern Folklore*, 47: 207–225.
- Mieder, Wolfgang 1998: *Verdrehte Weisheiten. Antisprichwörter aus Literatur und Medien*. Wiesbaden: Quelle & Meyer.
- Mieder, Wolfgang 2007: Anti-proverbs and mass-communication: The interplay of traditional and innovative folklore. *Acta Ethnographica Hungarica*, 52/1. 17–46.
- Mieder, Wolfgang 2014: „Wer ändern eine Grube gräbt ...”. *Sprichwörtliches aus der Bibel in moderner Literatur, Medien und Karikaturen*. Wien: Praesens.
- Mieder, Wolfgang 2017: „Entkernte Weisheiten”. *Modifizierte Sprichwörter in Literatur, Medien und Karikaturen*. Wien: Praesens.
- Mieder, Wolfgang – Tóthné Litovkina Anna 1999: *Twisted wisdom: Modern anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- Mignaval, Philippe 2004: *Proverbes pour rire – De faux proverbes plus vrais que les vrais*. Paris: Marabout.

- Raji-Oyelade, Aderemi 2012: *Playful blasphemies. Postproverbials as archetypes of modernity in Yorùbá culture*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag. (Studien zu Literaturen und Kunst Afrikas; 3.)
- Reznikov, Andrey 2009: *Old wine in new bottles: Modern Russian anti-proverbs*. Burlington: The University of Vermont.
- Röhrich, Lutz – Wolfgang Mieder 1977: *Sprichwort*. Stuttgart: Metzler.
- Szathmári István 1996: Újabb szólásainkról. *Magyar Nyelv*, 102: 458–461.
- Vargha Katalin 2004: *Mai magyar antiproverbiumok*. Szakdolgozat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Vargha Katalin 2005: Nincs új a net alatt. Antiproverbiumok az interneten. In Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. (Artes Populares 22.) Budapest: ELTE Folklore Tanszék. 371–388.
- Vargha Katalin – T. Litovkina Anna – Barta Péter – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina 2007: A csere mint az antiproverbiumok ferdítési módja – magyar, angol, német, francia és orosz példákkal. *Modern Nyelvoktatás*, XIII/2–3. 23–42.
- Villers, Damien 2014. *Le Proverbe et les Genres Connexes – Domaines anglais et français*. Saarbrücken: Presses Académiques Francophones.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Мокиенко, Валерий 2001: “*Пословицы русского субстандарта*” (Материалы к словарю). Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität für Slawistik, 2. verb. u. erw. Aufl.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Мокиенко, Валерий 2005: *Антипословицы русского народа*. Санкт-Петербург: Нева.
- [Walter – Mokienko] Вальтер, Харри – Мокиенко, Валерий 2006: *Прикольный словарь (антипословицы и антипоговорки)*. Санкт-Петербург: Нева.